

Gyuris Norbert

**A szerző alakváltásai:
narratológia, szimulációelmélet és hipertextualitás
(tézisek)**

Az Irodalomtudományi Doktori Program keretében készült értekezés
a doktori (PhD) fokozat megszerzésére

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Programvezető: Thomka Beáta egyetemi tanár
Témavezető: Bókay Antal egyetemi tanár

Pécs
2006

A doktori értekezés tartalomjegyzéke

1. A fiktív szerzőalak és a metafikció kauzalitása

- 1.1 A szerző mint narrátor – a narrátor mint szerző
- 1.2 A fiktív szerzőalak
- 1.3 Az ontológiai rövidzárlat és a linearitás felbomlása
- 1.4 A kauzalitás összeomlása

2. A szerző szimulakruma

- 2.1 A történeti hitelesség igényének fikciója
- 2.2 A fiktív történetírás szerzői paradoxona
- 2.3 Szimuláció és szimulakrum
- 2.4 Szerző és író

3. Hipertextualitás és az interaktív szerző

- 3.1 A hipertext elmélete
- 3.2 A nyomtatott hipertext
- 3.3 Elsődleges és másodlagos szerző

4. Konklúzió: az elektronikus szöveg szerzője és a virtuális valóság

- 4.1 Virtualitás: technológia vagy paradigma?
- 4.2 A virtuális szerzők közössége

Tézisek

A szerzőkonceptiók évszázadokon átívelő fluktuációja az elméleti megfontolások sokszínű kavalkádját hozza magával. A szerző kitüntetett, teremtői pozíciójának átváltozása a szövegközpontú értelmezési rendszerekbe, majd a szerző halálának konstatálása és a metafikcióban való gyors újraélesztése azt mutatja, hogy mindenki, aki a szerzőről próbál beszélni, olyan földrengésszerű eseményt indít el, amely az irodalmi szövegek egyik alapvető elemét, az eredetnek tételezett szerzőt, a kezdetben biztosnak látszó, majd eltűnő, de mindenképpen érzékeny pontot találja el mind a szövegben, mind pedig az arra épülő olvasati stratégiákban. Úgy tűnik, számít az, hogy ki beszél, még akkor is, ha az évezredek orális hagyományokra épülő szövegeknek nincs kijelölhető szerzőalakja, ha a közkinccsé lett kulturális toposzok mint építőkövek jelennek meg a művekben, ha a szoros olvasás, a recepcióelméletek és általában a szöveg szerzővel szembeni elsőbbségét zászlajukra tűző teóriák a szerzőt megpróbálják kizárni az értelmezésből. Ezek a stratégiák annak a jelei, hogy a szerző olyan pontja minden szövegnek, amelyhez az epicentrum metaforája társul: a szerző a szöveg eredetének, kezdetének, első mozgatójának hagyományos alakja. Az epicentrum lökéshullámaint érzékeljük a szöveg olvasása közben, de nincs senki, aki az epicentrumba eljuthatna, és bármilyen műszerrel is vizsgáljuk, a tiszta tényekhez, a szigorú ok-okozati összefüggésekhez csak az elemző-értelmező szeizmográfokon keresztül juthatunk el. Aki pedig a lökéshullámokból a centrumra következtet, majd a centrum

kialakulásának körülményeit kezdi vizsgálni, annak alkalmasint valóban elment a józan esze. Az időben és térben változó szerzőkonceptiók mégis felvállalják a sötétben tapogatózó kutatást a szöveg hullámaiban rezonáló szerzőalak után. Ennek az az oka, hogy az emberi civilizáció, a kulturális és technológiai fejlődés egyik alapja a szerzőség, a létrehozás vágya. A latin *augere* igéből – amely növekedést, gyarapítást, megtermékenyítést, szaporítást, megnagyobbodást, gazdagítást jelent – kiemelkedő autoritás olyan alapvető emberi jellegzetesség, amelynek erejét a narratívákon kívül házak, templomok, kertek, majd az ipari fejlődést lehetővé tevő találmányok, és jelenleg a fogyasztást generáló eszközök bizonyítják. A teremtés és a létrehozás vágya ugyanakkor arra késztet néhány elhivatott embert, hogy megszállottan kutassa a dolgok akkumulációjának folyamatát, és annak reprezentációját, azt a szignifikációs hálózatot, amely átszövi a civilizációt. A szerző és a szerzőség kérdése vissza-visszatér minden termékben (ki gyártotta?) minden könyvtárban (ki írta?) és minden anyakönyvi kivonatban. A szerzőség kérdése egyidejű a gondolkodással, olyan kitörölhetetlen nyom az emberiség történelmében és kultúrájában, amelynek a kutatása már régen elkezdődött, és minden bizonnyal vissza-visszatérő eleme lesz bármely interpretációnak.

A dolgozat – a maga szerény módján – ezekhez a kutatásokhoz csatlakozik, és a szerzőség szerepét vizsgálja egy olyan metszetben, amely eddig nem kapott kellő figyelmet. A második millenium olyan kérdéseket vet fel a szerzőség, a szerzői hang, az autoritás kapcsán, amelyek nem maradhatnak reflexió nélkül. A technológiai fejlődés eredményeképpen az informatika egyre több tudományterületre tör be, ezek közé tartozik az irodalomelmélet is. A számítógépek virtuális reprezentációs eszköztára és a szimulációs stratégiák olyan hálózatot hoznak létre, amely behálózza az egész világot, és lassan meghatározóvá válik a tudományos gondolkodásban is. Habár még a folyamat elején járunk, már jól kivehetők azok a jegyek, amelyek az elkövetkező évtizedekben mindenképpen jelen lesznek az irodalomelméletben, és vele együtt a szerzőségről való gondolkodásban. A gondolatmenetem ezekre az ismertetőjegyekre épül, és azokat a területeket járja körül, amelyek, véleményem szerint, a szerzőség kiemelt problémáit jelenthetik a közeljövőben. A felvetett gondolatok azonban inkább körvonalazzák, mintsem teljes egészében bejárják ezeket a területeket. Azok, akik eddig a szerzőről gondolkoztak és megmutatták egyes ismérveit, valamint jellegzetességeit, hatalmas és átfogó elméleti munkát végeztek. Pontosan a szerzőség mindent átható jellege miatt vagyunk bajban akkor, amikor a szerzőről próbálunk beszélni: a szerzőség elméletei más-más verziókban, de jelen vannak a jogászat, a természettudományok, a közgazdaságtan és nem utolsósorban a bölcsészettudomány számos ágában, köztük az irodalomtudományban is.

A dolgozat azt vizsgálja, hogy a szerzőség elméletei miként profitálhatnak a metafikció, a hipertextualitás és a szimulációelmélet triádjá által kijelölt vonatkozási rendszerben. Ez talán túlságosan elméleti vállalkozásnak látszik, de ahol tudok, megpróbálok enyhíteni az elmélet néha öncélúnak tűnő alkalmazásán. El akarom kerülni azt, hogy a felsorolt és kialakított elméletek leváljanak a primér irodalomról, és

olyan légüres térben lebegjenek, ahol az elmélet önmaga jelöltjévé válik. Erre azért van szükség, mert többek között azt tűztem ki célul, hogy nem csupán elméleti munkát írok, hanem, ahol csak lehetséges, az elméleti megfontolásokat primér irodalommal támasztom alá, miközben a fő hangsúly a szerzőség elméletének továbbgondolására esik. Ennek két előnyös hozadéka van: először is, az elmélet és a szépirodalom közötti viszony jól láthatóvá válik, másodsor pedig alkalmam nyílik olyan regényeknek a szerző problematikája szempontjából történő interpretációjára, amelyek egyrészt kicsúsznak a magyarországi recepció résein (pl. a skót Alasdair Gray regényei), vagy még nem kanonizálódtak a magas irodalomban (J.R.R. Tolkien). Különös figyelmet szenteltem arra, hogy a vizsgált regények magyarul hozzáférhetőek legyenek, a kivételt csupán Gray munkái jelentik, azonban ezek a könyvek annyira meghatározónak bizonyultak a szerzőség szempontjából, hogy nem maradhattak ki a dolgozathoz.

A dolgozat három, egymásra épülő részből áll. Az első rész a metafikció szerzői figurájával, az általam fiktív szerzőalaknak nevezett textuális apóriával foglalkozik. A kiválasztott regények elsősorban a posztmodern regény jellegzetességeit mutatják, így különösebb nehézség nélkül alkalmazhatnám a posztmodern terminust a vizsgált szövegekre. Ezt mégsem teszem, mert a posztmodern regény nem kizárólagos jellegzetessége a textuális paradoxon megjelenése, és annyira szerteágazó és ellentmondásos a megítélése, hogy féltő, a posztmodern regényről szóló részek mellett pont a lényeg, a metaleptikusan beékelődő textuális elem, a fiktív szerzőalak jelentősége sikkadna el. Ezzel az a célom hiúsulna meg, hogy megmutassam, a szöveget látszólag kialakító szerzőalak a regény cselekményébe beékelődve, a szöveg részeként, de demiurgikus képességeit megtartva, hozza létre azt a textuális apóriát, amely a hagyományos narratív kommunikáció modelljével nem írható le. A szöveget belülről alakító szerzői potencia azt eredményezi, hogy a megszokott kauzalitásra épülő logika felborulni látszik, és ez szétfeszíti a strukturalista elméleti megközelítések kereteit. Emiatt a posztstrukturalista vélekedést hívom segítségül: nagymértékben a dekonstrukció meglátásaira támaszkodva értelmezem a fiktív szerzőalaknak, ennek a textualitáson belül és kívül is elhelyezkedő, de alapvetően szövegi jellemzőnek a szerepét. A vizsgálat elsősorban arra a tradicionálisan elfogadott és természetesnek vett szerzői jellegzetességre támaszkodik, hogy az empirikus szerző, a történetileg igazolhatóan létező-létezett író a regény világától, a textualitás ontológiai paramétereitől eltérő ontológiai síkon helyezkedik el. Ez azonban felborulni látszik, amikor a fiktív szerzőalak *látszólag* a regény ontológiai szintjéről manipulálja az eseményeket, és befolyásolja a regények végkifejletét. Ezért van szükség arra, hogy a metafikció felől közelítsem meg a vizsgált regények öntükröző, az írás folyamatára és a szöveg önnön megalkotottságára reflektáló jellegzetességét. A fiktív szerzőalak és a szövege kapcsolatának a vizsgálatával az a célom, hogy rámutassak arra, hogy a metafikció pontosan a szerző halálának barthes-i kinyilatkoztatása után – és ez talán nem véletlen – egyre többet és markánsabban alkalmazza a szerzőfigura alakját. Talán túl kézenfekvő lenne az a magyarázat, hogy mindez a szerző halálának elméletére adott

“A szerzői identitás gyűrüi: a szimulakrum-szerző alakváltása” *J.R.R. Tolkien a tudományterületek között: párhuzamok, szövegek, használatok* – Szegedi Tudományegyetem

“Virtual Texts – Hypertextuality and the Digital Network of Words”
HUSSE 6 – Debreceni Tudományegyetem

2002 “The Simulated Representation of Politics: The Fictionality of Truth in the Electronic Media”
The Fiction of Politics and Politics of Fiction – Olomouc, Palacky University, Csehország

“The Simulacrum-Author: The Author as Simulation in Alasdair Gray’s Fiction” — *Trans-Missions* – Budapest

2001 “Simulacra and Simulation in Don deLillo’s *White Noise*”
HUSSE 5 – Eger

“A fragmentált fordítás”
Walter Benjamin konferencia – Pécsi Tudományegyetem

“Alasdair Gray and the Scottish Postmodern”
Contemporary British Fiction – Budapest

2000 “Colorful Intertextuality - Parallels between F. Scott Fitzgerald’s *The Great Gatsby* and Dezső Kosztolányi’s *Pacsirta*”
HAAS-HUSSDE-PhD - Debrecen

1999 “Authorial Intrusions in Kurt Vonnegut’s *Breakfast of Champions*”
HUSSE 4 – Budapest

5. Gayatri Chakravorty Spivak: "Három nőíró szövege és az imperializmus kritikája". In: Bókay Antal – Vilcsék Béla – Szamosi Gertrud – Sári László (szerk.): *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Osiris, Bp, 2002, 520-537.
6. Ann Rosalind Jones: "A test írása — a *l'écriture féminine* megértése felé" (1981). In: Bókay 2002, 491-502.
7. Susan S. Lanser: "Egy feminista narratológia felé" (1986). In: Bókay 2002, 520-537.
8. Paul DeMan: "Előszó Carol Jacobs: *The Dissimulating Harmony* (Az elleplezett harmónia, 1978) című kötetéhez". In: Bókay 2002, 294-298.
9. Steven Connor: "Posztmodern és tömegkultúra". *Partoldal* 2001/2, 3-16.
10. Ernest Sternberg: "Az ikonok gazdasága". *Partoldal* 2001/2, 17-20.
11. Alan Warner: "Szelleme". *Marilynre várva*. Pannónia, Pécs, 1998, 140-153.
12. David Lodge: "A realista szöveg elemzése és értelmezése — Ernest Hemingway: Macska az esőben". In: Bókay Antal - Vilcsék Béla (szerk.): *A modern irodalomtudomány kialakulása*. Osiris, Budapest, 1998, 624-635.

Szerkesztés

1. *Partoldal*. Pécs, 2001/2.

Konferencia-előadások

- 2005** *Cult Fiction, Films and Happenings* – Palacky University, Olomouc, Cseh Köztársaság
 "The Cult Club of Mediation: Chuck Palahniuk and the Creation of Post-minimalist Fiction"

Image / Text / Multimedia. Reprezentáció a multimediális korban – Szegedi Tudományegyetem
 "Mediális újrírás: szerzőség és A gyűrűk ura"

J.R.R. Tolkien és a szöveg: jelentés és forrásai – Szegedi Tudományegyetem
 "Modern szöveg és posztmodern textualitás: a Tolkien-szövegek medialisítása"
- 2004** "A vénember lábnyma és a szövegek apóriája"
J.R.R. Tolkien: nyelv, hagyomány, értelmezés – Pécsi Tudományegyetem
- 2003** "Images and Words in Popular Culture — Identity Formation of the Musical Icons"
Democracy and Popular Culture: An Easy/Uneasy Relationship – Olomouc, Palacky University, Csehország

direkt válasz, de mindenképpen figyelemre méltó, hogy a huszadik század hetvenes éveitől robbanásszerűen megnő azoknak a regényeknek a száma, amelyek a fiktív szerzőalak textuális paradoxonát, az úgynevezett narratív rövidzárlatot alkalmazzák. Annál is érdekesebb ez a jelenség, hiszen a fiktív szerzőalak a hetvenes évektől fogva mintha új életre kapott volna: napjainkban már szinte klisészerű követelménye lett akár a tömegkulturális szövegeknek is. A metafikciót nem kívánom irodalomtörténeti kategóriaként kezelni, mert ez az önreflexió szinte egyidejű a narratívával, így a fiktív szerzőalakat akár a posztmodern irodalomnak nem számító, de határozottan metafikciós alkotásokban is, mint például a később oly sokat emlegetett *Tristram Shandy*ben vagy a *Don Quijoté*ban is, előfordul. Emiatt kerülöm el, ahol lehetséges, a posztmodern kifejezést, ugyanakkor a regényválasztás azt mutatja, hogy a posztmodern irodalom jellegzetes alkotásait hozom fel példaként. Ezzel az volt a célom, hogy egyértelműen rámutassak arra, hogy a korábbi metafikciós próbálkozások a hetvenes-nyolcvanas évektől robbanásszerűen megszorodtak, mondhatni, paradigmaticusan beleíródtak a szövegről való gondolkodásba.

A második fejezet a metafikció és majd a harmadik fejezetben vizsgált hipertextualitás közötti átmeneti fázis a szerzőről szóló gondolatmenetben. Az elméleti háttér Jean Baudrillard szimulációelméletének szignifikációs értelmezése adja, amely átvezet a modellekre alapuló hiperrealitásnak a kortárs kultúrát átható, meghatározó jellegzetességére. Habár Baudrillard gondolatai a fogyasztói társadalom kulturális logikájának kritikájából és nem az irodalomelméletből lehet ismerős sokak számára, szimulációelméletének irodalomelméleti vonatkozásai jelentősek lehetnek. Ezért Baudrillard szimulakrum-felfogását a nyelvi jelre vonatkoztatom, és megvizsgálom, hogy ennek milyen következményei lehetnek az irodalmi szövegek interpretációjában. A vizsgált regények ebben az esetben még szélesebb időintervallumban mozognak, amivel azt szeretném kiemelni, hogy a szimulációelmélet kiterjesztése az irodalomelméletre megváltoztathatja az irodalmi szövegekről való gondolkodást. Az érvelés kiindulópontja az a fiktív szerzőalak, aki az első fejezetben megvizsgált módon, a szöveg szerves részeként alakítja ki a narratívát, amely egy elveszett eredeti szövegre épül, s így a primér szöveg egy elveszett modellre épülő hiperreális textualitás lesz. Ennek eredményeképpen a szerzői funkciók vizsgálata során megvizsgálom azt, hogy a szerző milyen álarcok mögé bújjik, és milyen szerepeket ölt magára, miközben azt a látszatot kelti, hogy amit olvasunk, az nem a saját regénye, hanem egy elveszett eredeti – némiképp módosított – másolat. A szimulakrum bevezetésével lehetővé válik a szerző olyan interpretációja, amely eddig elkerülte az értelmező közösségek figyelmét, és megmutatja, hogy a szerző már nem csupán a demiurgikus szerző, a semmiből teremtő zseni, hanem a szerkesztő, az interpretátor, a fordító és számos más szerep alakítója. Ebben az esetben is olyan toposzt vizsgálok meg a szerző szempontjából, amely kapcsolódik az eredethez, de már érinti a másolat problémáját is. Az elemzett regények ezért a fikció számos altípusát képviselik, azonban a szerzői szerepvállalás közös bennük: véleményem szerint ezeknek a regényeknek a szerző szimulakrummá

válása a központi motívuma, amelynek hozadéka az eltűnő bizonyosság, az egyértelműen meghatározhatatlan és definiálhatatlan szerzői pozíció, illetve a szerző szétszaladó, fragmentálódó szerepeinek a burjánzása.

Az értekezés harmadik része a hipertextualitás és a szerző viszonyát elemzi. Az elemzett mű némiképp eltér a dolgozatban alapvetően meghatározó angol-amerikai hagyománytól, mert Italo Calvino egyik regényét vizsgálom meg a szerzőség és a nyomtatott hipertext szempontjából. A hipertextualitás egyre nagyobb teret nyer az irodalomelméletben, a közelmúltban írt munkák jellemzően a hipertextualitásnak szentelik utolsó fejezetüket, de többnyire csak az adott probléma olyan lehetséges és új vonatkozásait jelzik előre, amelyet a hipertextualitás igen gyakran ideálisnak mondott textualitása hoz(hat) el. Ennél valamivel többre vállalkozom, mert a szövegblokkokra épülő, navigáción alapuló textualitásban igyekszem megvizsgálni a szerzői funkciót, és elkülönítem az elsődleges, a szöveget létrehozó, és a másodlagos, a szövegben navigáló, a textualitást végleges formájába öntő szerzői funkciót. A hipertextualitásról szóló fejezet a szerzőséget elsősorban a szöveg szerkezeti jellegzetességei alapján vizsgálja, így alapvetően strukturalista vállalkozás: mint minden leíró munka esetén, nem tudtam elkerülni például a hipertextualitás történetének és elméleteinek rövid összegzését, amire azért volt szükség, mert magyarul igen csekély azoknak a munkáknak a száma, amely a témával foglalkozna, és még kevesebb munka született a szerzőség és a hipertextualitás összetett viszonyrendszeréről. Ugyanakkor a hipertextualitás elméletei nélkül a szerzőről való gondolkodás és a szerző elhelyezése a hipertextualitás elméletei között nem lehetséges. A hipertextualitást gyakran tekintik annak az ideális textualitásnak, amelyben mindenki megtalálja a maga tudományterületének vetületeit, de ezt én nem a hipertextualitás hátrányának, hanem inkább előnyének tartom. Az általam tág értelemben vett hipertextualitás (a nyitott és végtelen kapcsolódási lehetőséggel ellátott szöveg) az olvasó és a szerző forradalmát hozza: míg Gutenberg mindenkit potenciális olvasóvá, a Xerox mindekit potenciális szerzővé tett, addig a hipertextualitás mindenkit *egyidejűleg* avanszál szerzővé és olvasóvá. A fejezet ennek a szerzősége gyakorolt hatását elemzi.

A befejezés egymásra vetíti a metafikció, a szimulakrum és a hipertextualitás elméleteit, és kijelöli a szerzőség továbbgondolásának útvonalát. Ezt én a virtualitásban, a virtuális valóságra épülő kibertextben látom. A medializáció és a technológia térhódítása a közeljövőben valószínűleg exponenciális mértékben fog növekedni nem csak a természettudományokban, hanem a bölcsészet, így az irodalomtudomány területén is. Ennek a hatásai egyelőre kiszámíthatatlanok, de valószínű, hogy folytatódik a medializáció, a szimuláció, a hipertextualitás stb. által kijelölt vonal követése egy olyan átfogó és új paradigmába, aminek a kutatása egyelőre még kiforratlan marad. A virtualitás hozadéka kiemelt jelentőséggel bírhat az eljövendő kutatásokban, mert a virtuális olyan ideális, a kulturális gyakorlat sokszínűségét lehetővé tevő, pontosabban azt medializáló közeg, amely a legváltozatosabb módokon képes problematizálni a már meglévő tudanyagot, illetve új utakat kijelölni a gondolkodás számára.

Publikációs lista

Tanulmányok

1. "A szerzőség problematikája Italo Calvino nyomtatott hipertextjében". *Partitúra* 2005/1, 81-99.
2. „Sci-fi, posztmodern, steampunk? Alasdair Gray: *Poor Things*". *Prae* 2005/3, 27-44.
3. „Médium, szimulakrum és szerző”. *Filológiai Közöny* 2005/1-2 (megjelenés alatt)
4. "Simulated Identity and Virtual Self — The Madonna-image and the Popular Icon". *Focus: Papers in English Literary and Cultural Studies*, 2004, 87-101.
5. "Simulated Images and Words: The Identity of the Popular Icon". Matthew Sweney, Michal Peprník (szerk.): *Popular Culture and Democracy*. Olomouc: Univerzita Palackeho, 2004, 149-161.
6. "A szimuláció statikus zaja — Don DeLillo: *White Noise*". *Prae* 2003/1, 73-86.
7. "Az olvasat retorikája". Bókay Antal – M. Sándorfi Edina (szerk.): *Keresztez(ő)dések*. Bp, Janus/Gondolat, 2003, 187-205.
8. "Simulated Politics: Fictional Representation of Truth in the Electronic Media". Matthew Sweney, Michal Peprník (szerk.): *[Mis]understanding Postmodernism and the Fiction of Politics and the Politics of Fiction*. Olomouc: Univerzita Palackeho, 2003, 257-273.
9. "Virtuális szövegek – a szavak digitalizált hálózata". *Lk.k.t. Kolozsvár*, 2002/4, 9-22.
10. "Globalizáció és marginalizáció az elektronikus tömegkultúrában". *Partoldal* 2001/2, 21-27.
11. "Hypertext: Theory into Practice - The Operating Mechanisms of Hypertextuality in *Foe, Poor Things and Pale Fire*". *Focus: Papers in English Literary and Cultural Studies*. University Press Pécs, Pécs, 2000, 131-143.

Recenziók

1. "Jane Chance: *The Lord of the Rings: The Mythology of Power*". *Helikon* 2003/1-2, 141-143.
2. "Elisabeth Kraus – Carolin Auer (szerk.): *Simulacrum America*". *Filológiai Közöny* 2002/1-2, 128-131.
3. "Jean Baudrillard: *The Vital Illusion*". *Helikon* 2002/3, 367-369.

Szakfordítások

1. Stuart Hall: „A kritikai kultúrakutatás két paradigmája”. *Helikon* 2005/1-2, 26-46.
2. Paul DeMan: "Visszatérés a filológiához". *Filológiai Közöny* 2002/1-2, 12-17.
3. Michael Holquist: "A filológia felidézésének haszna" *Filológiai Közöny* 2002/1-2, 17-25.
4. Frederic Jameson: "Konklúzió: Az utópia és az ideológia dialektikája" (megjelenés alatt)

Szakmai önéletrajz

Felsőfokú tanulmányok

- 1993–98. a Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának angol irodalom és nyelvészet szakos hallgatója
- 1998. államvizsga kiváló eredménnyel, a szakdolgozat témája: Alasdair Gray *Lanark* című regényének elemzése (*A Postmodern Work of Art: Alasdair Gray – Lanark* Témavezető: Szamosi Gertrud)
- 1998 – felvétel a JPTE BTK Irodalomtudományi Doktori Programjának 20. századi irodalomelmélet és kritikai gondolkodás című alprogramjára

Ösztöndíjak

2003	Salzburg Seminar – Salzburg “Contemporary American Literature: Cultural Diversity and Aesthetic Continuities” <i>Salzburg Seminar</i> (408/ASC 31), Ausztria
2001	Fulbright American Studies Institute – <i>Summer Institute on Contemporary American Literature</i> University of Louisville, Egyesült Államok
2000	Magyar Ösztöndíj Bizottság – University of Edinburgh, kutatói ösztöndíj
1998	Állami PhD ösztöndíj
1997	British Council – University of Edinburgh

Oktatási tevékenység

- 1998–2000 – doktoranduszként oktatói tevékenység a PTE BTK Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák Tanszékén (20. századi angol és amerikai irodalomtudomány és kultúra tárgykörben)
- 2000 őszétől – egyetemi tanársegéd az Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák Tanszékén

Egyéb tudományos jellegű tevékenység

- 1997. graduális hallgatóként szakfordítás
- 1998-tól folyamatos publikációs, recenziós és szakfordítói tevékenység valamint hazai és nemzetközi konferenciákon való részvétel
- HUSSE tagság

Nyelvismeret, nyelvvizsgák

- angol (felsőfok)
- német (alapfok)

1. A fiktív szerzőalak és a metafikció kauzalitása

Első pillantásra nem tűnik különösebben problematikusnak a narratív kommunikáció modelljének felállítása, és az sem okoz nagyobb nehézséget, hogy a szerző helyét pontosan kijelöljük ebben a modellben. Egyértelműnek látszik, hogy az empirikus szerző jól elkülöníthető az általa létrehozott fiktív szövegvilágtól, így az sem jelenthet nagyobb kihívást, hogy a szerző, valamint a narrátor és a szereplő különbségét meghatározzuk, és választóvonalat húzzunk a két ontológia (életrajz valamint fikció) között. A narratívák döntő többségében ez a probléma meg sem jelenik, továbbá magától értetődőnek tűnik, hogy a (modern) olvasó a könyvet kinyitva automatikusan elfogadja azt a kimondatlan paktumot, hogy az, amit olvas, fikció. A szerzőség szempontjából azonban problémásnak tűnik azoknak az eseteknek az értelmezése, ahol két ontológia ütközik, és a regény külső világa (a történeti, „valós” világ) és a fiktív világ között határátlépés tapasztalható. Ennek talán legismertebb példái Cervantes *Don Quijotéja* vagy Laurence Sterne *Tristram Shandyje*. Az huszadik század hetvenes és nyolcvanas éveiben írt, metafikciós eljárások alapuló posztmodern regények többsége már tematikusan dolgozza fel a Tristram-szindrómát, és a metafikció egyik központi kérdése lesz a szerző és a dramatizált narrátor tudathasadásos, öntükröző egysége.

A témában írt műelemzések, többé-kevésbé átfogó koncepciók jelentős része egyfajta strukturális problémaként kezeli ezt a narratív jellegzetességet, és ennek megfelelően strukturálisták megközelítésből értelmezi a metaleptikus szerzői behatolás problémáját. Mivel a huszadik század hetvenes éveiben teljesedik ki a dekonstrukció az irodalomelméletben, és ez az értelmezői magatartás a nyolcvanas évek közepe-vége felé a kulturális fordulat térhódításáig jellemző marad, logikusnak látszik, hogy a posztmodern regény metafikciós szerzői jellegzetességeit a dekonstrukció meglátásaival írjuk le. Annak több oka lehet, hogy a metafikció és a szerző-szereplő elsősorban a narratológia számára jelentett problémát, és ennek megfelelően a szerzői jelenlét szövegi tulajdonságait marginálisan kezelték. Ezt többek között okozhatja az is, hogy a strukturálisták tiszta és jól definiált kategóriák kialakítására tett kísérleteibe nem fért bele az a szerzői magatartás, amelynek során a szerző implikált előidejűsége és a szöveg másodlagosságának vélt temporális sorrendje nem illeszkedett a kategóriák világosan meghúzott határvonalaihoz. A posztstrukturálisták szövegértelmezés ezeknek a kategóriáknak a mulékonyágát és viszonylagosságát mutatja meg, így a dekonstrukciós értelmezői magatartás is azért alkalmas a szerzőség metafikciós problémájának leírására, mert olyan eszközöket alkalmaz, amelyek már nem az ok-okozat lineáris rendjére épülnek.

A szisztematikus narratív leírás bizonytalansága abból a látszattól adódik, hogy miközben a fiktív szerzőalak egyrészt azt állítja, hogy az ő műve a regény, addig ugyanabban a mondatban el is törli önnön autoritását, és esendőnek látatja magát. Ez a feloldhatatlan ellentét ironikussá teszi a fiktív szerzőalak demiurgikus álcáját, ugyanis egyszerre állít két összeegyeztethetetlen dolgot, továbbá ennek eredményeképpen interpretációs kényszert hoz létre, ahol a szöveg olvasójának kell

eldöntenie, hogy ugyanannak a szereplőnek melyik állítást részesíti előnyben. Valójában semmilyen olvasat sem dönthet helyesen ebben a kérdésben, a szöveg csupán metaszinten olvasható, mert ebben a metafikciós, rövidzárlatra épülő reprezentációban a probléma megfogalmazása jelentheti az egyetlen – helyesnek tűnő, de a definíciós kényszer szempontjából nem releváns – olvasatot.

A narratív kommunikáció modellje szerint a fiktív szerzőalak igen különös pozíciókat vesz magára. Az író a narratív kommunikációs modellben Umberto Eco terminológiájában empirikus szerzőnek nevezett résztvevő, a történeti bizonyítékokkal alátámasztható valós személy. Az író karrierje során több implicit szerzőt is létrehoz, amelyek regényenként változnak. Ezeknek a sora alkotja a „karrierszerzőt”, míg lehetséges egy „nyilvános szereplő” maszk is, amelyet az író nyilvános szerepei, interjúk, nyilatkozatok stb. kapcsán ölt magára. Első pillantásra úgy tűnik, hogy a dramatizált szerző a fiktív szerzőalaknak felel meg, azonban ha közelebbről megvizsgáljuk, az tapasztalható, hogy a narrátor és az implicit szerző kategóriái összemosódnak. A dramatizált szerző nem azonos az általam vizsgált fiktív szerzőalakokkal, mert a dramatizált szerző egyetlen esetben sem lép semmilyen kontaktusba a szereplővel, vagyis amíg teljesíti a szerzői és narrátori feladatát, addig az ontológiai váltás, a metaleptikus beékelődés nem figyelhető meg. Más szóval az implicit és a dramatizált szerző a narratív kommunikációs modellben élesen leválik a dramatizált narrátor kategóriájáról. Miközben a modell gyakorlatilag figyelmen kívül hagyja, hogy a narratíva a narratív kommunikáció része és egyben hordozója is, hiszen a fiktív szerzőalakból kiindulva a narratíva kapcsán merülnek fel a narratíva résztvevőinek és a narratívának az összefüggései, a fiktív szerzőalak esetében olyan figurával szembesülünk, amely a narratíván belül és kívül is áll, annak létrehozója és terméke is egyben. Ha az üzenet küldője nem az implicit szerző, akkor ez a pozíció két megközelítés szerint kategorizálható. Modell-olvasóról beszélünk akkor, ha a szöveg alakítja ki az olvasó karakterét, ezt Gerald Prince „virtuális olvasónak”, Peter Rabinowitz „narratív közönségnek”, Lanser pedig „nyilvános hallgatóságnak” nevezi. Auktoriális olvasóról beszélhetünk abban az esetben, ha ez az alak többé-kevésbé megegyezik azzal a valós olvasóval, akit az implicit szerző megszólít. Rabinowitz ezt az olvasót auktoriális hallgatóságnak, Walker Gibson hallgatófigurának (mock reader), Lanser extrafikcionális olvasónak nevezi. A modell-olvasóval ellentétben ez az olvasó tisztában van azzal, hogy az, amit olvas, fikció.

A narratív metalepszisként meghatározott lépéssel a Genette-rendszerből megismert diegetikus kategóriák egymásra vetülnek. Míg a fejezet egyik fő primér forrása, a *Bajnokok Reggelije* elején extra- és heterodiegetikus narrátor szerepelt, addig abban a pillanatban, amikor az extradiegetikus narrátor bekerül a diegézisbe, intradiegetikussá válik. A heterodiegetikus narrátor, aki kívül állt a történeten, egyidejűleg homodiegetikussá válik, mert ezután szereplőként vesz részt a történetben. Ez a narrátor azonban szerzői kvalitásokkal rendelkezik, és a kezdeti extradiegetikus pozíciójának köszönhetően mindentudónak ismeri meg az olvasó. Ez a mindent tudó kategória is eltörlődik a regényben, mert a fiktív szerzőalak a szereplővé válásával látszólag elveszíti szerzői mindent tudó képességét, és olyan

- Vonnegut, Kurt. *Bajnokok reggelije*. Ford. Békés András. Bp, Maecenas, 2005.
Vonnegut. *Breakfast of Champions*. London, Vintage, 1992 (1973).
Waugh, Patricia. *Metafiction – The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*. London, Methuen, 1984.
White, Hayden. *A történelem terhe*. Budapest, Osiris, 1997.
White. *Metahistory*. London, John Hopkins University Press, 1973.
Wollen, Peter. „The auteur theory”. Caughie 138-152.
Woolley, Benjamin. *Virtual Worlds. A Journey in Hype and Hyperreality*. London, Penguin, 1993.
Yale French Studies 69. *The Lesson of Paul de Man*. Yale University Press, 1985.

- Poster, Mark. „Theorizing Virtual Reality: Baudrillard and Derrida”. Ostrow 117-139.
- Poster, Mark. *The Information Subject*. G+B Arts International, 2001.
- Poster, Mark. *The Mode of Information – Poststructuralism and Social Context*. Cambridge, Polity, 1990.
- Poster, Mark. *The Mode of Information*. Cambridge, Polity Press, 1990.
- Poster, Mark. *What's the Matter with the Internet?* Minneapolis és London, University of Minnesota Press, 2001.
- Randall Stevenson: „Alasdair Gray and the Postmodern”. Crawford és Nairn 48-64.
- Riffaterre, Michael. „Prosopopeia.” *Yale French Studies* 69, *The Lesson of Paul de Man*. Yale UP, 1985, 107-123.
- Rimmon-Kennan, Shlomith. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London és New York, Routledge, 1983.
- Schenker, Daniel, Craig Hanks, Susan Kray szerk. *Inner Space/Outer Space. Humanities, Technology and the Postmodern World*. Huntsville, Southern Humanities Press, 1993.
- Scholes, Robert. *Fabulation and Metafiction*. London, University of Illinois Press, 1979.
- Scholes, Robert. *The Fabulators*. New York, Oxford University Press, 1967.
- Scholz, László, szerk. *Jorge Luis Borges válogatott művei I*. Bp, Európa, 1998.
- Scigliano, Mariarosa. „A fülszövegtől a fejezetcímig”. *Magyar Napló* 1994 június 10, 20-23.
- Simanowski, Roberto. „Hiperfikció”. Ford. Némedi Andrea. *Helikon* 2004/3, 386-416.
- Smyth, Richard. „The Rhizography: Manifesto For Hypertext Composition”. Schenker, Craig és Kray 99-105.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. „The Politics of Translation.” *A Cultural Studies Reader*. Szerk. Jessica Munns és Gita Rajan. London és New York: Longman, 1995, 463-482.
- Stevick, Philip. „Scheharazade Runs out of Plots, Goes on Talking: the King, Puzzled, Listens: an Essay on New Fiction”. *TriQuarterly*, 26, 1973.
- Street, Brian V. *Literacy in Theory and Practice*. Cambridge, Cambridge UP, 1984.
- Swift, Jonathan. *Gulliver utazásai*. Ford. Vas István. Bp, Szépirodalmi könyvkiadó, 1952.
- Szamosi, Gertrud. „Post-modernist manipulation in 1982, Janine and Something Leather”. McMillan és Stirling 122-31.
- Szegedi-Maszák, Mihály. „Modern és posztmodern: ellentmondás vagy összhang?” *Helikon* 1987/1-3, 43-58.
- Tolkien, J. R. R. *A gyűrűk ura*. Ford. Göncz Árpád. Bp, Európa, 2001.
- Tolkien, J. R. R. *The Lord of the Rings*. Harper Collins, 1993.
- Tuman, Myron, szerk. *Literacy Online: The Promise (and Peril) of Reading and Writing with Computers*. Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1992.
- Twain, Mark. *Egy jenki Artúr király udvarában*. Ford. Réz Ádám. Bp, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1957.

dolgok történnek vele, amelyekről tudomásának kellene lennie a kezdeti extradiegetikus helyzete miatt.

A szerzői potencia jellegzetességein kívül megfigyelhető az a viszony is, amely a szereplővé vált szerző és a szöveg között feszül. Vonnegut fiktív szerzőalakja nyilvánvalóvá teszi, hogy az írás folyamata folyamatos újírás, és az olvasott szöveg csupán egyetlen változata a több lehetséges, megírt, de nem végleges verziónak. A másik regény, a fejezetben szintén megvizsgált, *A francia hadnagy szeretőjének* fiktív szerzőalakja is amiatt aggódik, hogy az aleatorikus befejezések közül, vagyis az alkotói folyamat újíró, változatokkal és kihúzásokkal, eltörlésekkel járó munkája során, melyik lesz majd az, amelyet az interpretáció véglegesnek fog tekinteni. Itt pedig a fiktív szerzőalak miatt nyílik fel a szöveg, olyan változatokra hivatkozva, amelyeket az olvasó nem ismer, hiszen a könyv korlátai (kötés, lapok, lezárt és befejezett egész) nem engedi a párhuzamos, alternatív változatok megjelenítését. Ennek a választási kényszernek az egyik feloldásaként a hipertext jelenhetne meg olyan ideális textualitásként, amely lehetővé teszi ezt a kényszerű választás nélküli szerzői hozzáállást, és az olvasóra bízta a szövegváltozatok közötti navigációt, de a szerzőalak azzal is tisztában van, hogy nem szöveget, hanem könyvet ír, amelyet szabályok és korlátok kötnek. Ezt a dilemmát csupán úgy lehet feloldani, ha olyan textualitásba ágyazódik a szöveg, amelyet nem kötnek a linearitás ok-okozati követelményei. Ezzel a problémával a hipertextualitásról szóló fejezet bővebben foglalkozik, a fiktív szerzőalakról szóló fejezet viszont azokat a lehetséges irodalomelméleti megközelítéseket vizsgálja meg, amelyekkel feloldható a metalepszis logikai rövidzárlatának textuális apóriája.

A fiktív szerzőalak hármass szerepet tölt be abban a metafiktív regényfajtaiban, ahol annak a látszatát kelti a fikció, hogy a szerzői pozíció nem a regényen kívül keresendő, hanem egy szereplő autoriter narrációjában, a narratíván belül jelentkezik. Ez úgy alakítja át a narratív kommunikáció modelljét, hogy felborul a modell elemeinek kauzális egymásra következése. Amíg a szöveg létrehozója, a szerző (író) vagy a szövegbe beleértett szerzői jelenlét (implicit szerző) a diegézis része lesz, a narratív világ olyan látszatot kelt, mintha egy szereplő megjelenésével a szöveg belülről íródna, amellyel egy olyan lineáris kommunikációs modell, mint amit Martin állít fel, nem képes megbirkózni. Mindenképpen olyan elméleti háttérrel kell keresni ennek a problémának a meghatározására, amely nem a hagyományos ok-okozati linearitásra épül. Ennek a kauzális rendszernek a felbomlását az irodalomtudományban a dekonstrukció írta le, így alkalmasnak tűnik arra, hogy a fiktív szerzőalak narratív megjelenésével kialakult bonyolult ontológiai rövidzárlat elméleti háttéréként szolgáljon. Ez a megközelítés az előzőekhez képes posztstrukturalista jelleget mutat, amelyre azért van szükség, mert a Booth és Genette zárt struktúrákra, merev kategóriákra és szisztematikus, kategorikus rendszerekre épülő elméletei nem képesek az olyan narratív jelenségeket elemezni, amelyek inherensen tartalmazzák a leírhatatlanság, a meghatározatlanság és a nyitottság elemeit. Habár Genette felismeri a metalepszisben a határáthágás fontos karakterisztikáját, és ebből a szempontból már a posztstrukturalista megfontolások

előfutárának is tekinthő, *Narrative Discourse* című könyve mindössze pár oldalt szentel a metalepszis értelmezésének, és ez véleményem szerint főleg annak köszönhető, hogy elméletében rendszeridegen testként jelenik meg a kategóriákon áthatoló, oszcilláló, meghatározhatatlan és narratív eszközökkel leírhatatlan metalepszis, amelynek speciális esete a fiktív szerzőalak megjelenése a metafiktív regényben.

Ha a szöveget létrehozó figura előidejű a szövegéhez képest, amint azt a narratív kommunikáció modellje feltételezi, akkor a fiktív szerzőalak felbukkanásának eredményeképpen olyan kauzális paradoxon tapasztalható, amely a narratíva kauzalitást feltételező modelljét félreállítja, és helyére az ok-okozat dekonstrukcióját helyezi. A fiktív szerzőalak megjelenése a regényben a narratív kommunikáció modelljét hasonló módon dekonstruálja, miként az ablak felé repülő labda a törött ablak látszólagos okává válik. Az időbeli relációk és az egymásra következő tapasztalat alapján tudjuk, hogy ha a labda kellő sebességgel és tömeggel repül az ablak felé, az be fog törni. Hasonló módon rekonstruálható a narratív kommunikáció modellje is. Az olvasó előzetes tudása alapján feltételezi, hogy a könyvnek van eredete, az író (implicit szerző) munkáját tartja kézben, így a szöveg előidejűjeként (okaként) vagy az empirikus szerzőt, vagy a beleértett szerzőt feltételezi, amely a narratív megnyilatkozás következménye. A legtöbb szövegnek van szerzője, de ha a szerző történeti okok miatt nem azonosítható, vagy szándékosan rejtőzködik, akkor is feltételezi az olvasó, hogy a szöveg valamilyen eredettel rendelkezik, vagy valamilyen szerzői autoritás terméke. A szerző előidejű a szöveghez képest, és ezt az előidejűséget ássa alá és törli el a fiktív szerzőalak megjelenése a szövegben. Ekkor az egymásra következő időbeli struktúrája felbomlik, és olyan paradox helyzet alakul ki, amelynek eredményeképpen a szerzői alkotó folyamat egyidejűvé válik a szöveggel.

A fiktív szerzőalak a regény textualitásának részeként, de ugyanakkor létrehozójaként is mutatja magát, így nem kérdőjelezhető meg a metafiktívban betöltött centrális szerepe. Egyszerre keret (*parergon*) és mű (*ergon*) és egyszerre erősíti és ássa alá kettős szerepének mindkét aspektusát. Vonnegut szövegében a dekonstruktív pillanat ennek az ambivalens szerző-szöveg viszonynak az eredménye. A rövidzárlat eredményeként úgy tűnik, hogy a „titkos középpont” a szöveg szerzője, azonban éppen a szöveg az, amely visszaküldi a szerzői jogosítványokkal rendelkező szereplőt a szövegen kívülre, parergonális helyzetébe, miközben a „szereplő” kategóriája eltörlődik. A metalepszis ontológiai rövidzárlatának eredményeképpen a szerző és a szöveg egymást tükrözve, egymás tükörképeivé olvadnak össze, amely a *mise-en-abyme* öntükröző, a képet (a szöveget) önnön referencialitásává alakító stratégiáján alapul. Az a feltételezés, hogy minden szöveg ered valahonnan, valaki, vagy valami létrehozta, olyan szkéma, amit a fiktív szerzőalak felbont és eltöröl. A szerző szkémája a szöveg mögött álló autoriter erő, amelyet az olvasó a szerzővel azonosít. Abban a pillanatban, hogy a fiktív szerzőalak megjelenik a regényben, ez a szkéma racionalizálódik, megfogható lesz, mert a szerzőalak a szereplő és a narrátor szerepét ölti magára. Látszólag a fiktív szerzőalak olyan dramatizált narrátor, aki a

- Lipking, Lawrence. *Life of the Poet. Beginning and Ending Poetic Careers*. University of Chicago Press, 1981.
- Llosa, Mario Vargas. *Levelek egy ifjú regényíróhoz*. Ford. Benyhe János. Bp, Európa, 1999.
- Lodge, David. „A realista szöveg elemzése és értelmezése – Ernest Hemingway: *Macska az esőben*”. Bókay és Vilcsek 624-635.
- Lothe, Jakob. *Narrative in Fiction and Film*. Oxford, Oxford University Press, 2000.
- Martin, Wallace. *Recent Theories of Narrative*. Ithaca és London, Cornell University Press, 1986.
- Massumi, Brian, szerk. *A Shock to Thought*. Routledge, London, 2002.
- Matejka, Ladislav – Pomorska, Krystyna, szerk. *Readings in Russian Poetics: Formalist and Structuralist Views*. Cambridge, MIT Press, 1971.
- McHale, Brian. *Postmodernist Fiction*. New York és London: Methuen, 1987.
- McLuhan, Marshall. „The Medium is the Message”. Munns és Rajan 226-35.
- McMillan, Neil – Stirling, Kirsten szerk. *Odd Alliances – Scottish Studies in European Contexts*. Glasgow, Cruithne Press, 1999.
- Miller, J. Hillis. „Stevens' Rock and Criticism as Cure, I”. *The Georgia Review*, 1976.
- Miller, J. Hillis. „The Ethics of Hypertext”. *Diacritics* 25.3 (1995): 27-39.
- Molnár, Miklós. „Szövegen keresztül-kasul”. Derrida 1991, 5-18.
- Munns, Jessica – Rajan, Gita, szerk. *A Cultural Studies Reader*. London és New York, Longman, 1995.
- Munslow, Alun. *Deconstructing History*. London, Routledge, 1997.
- Murphie, Andrew. „Putting the Virtual Back into VR”. Massumi 188-215.
- Nabokov, Vladimir. *Áttetsző testek*. Ford. M. Nagy Miklós. Budapest, Európa, 1998.
- Nelson, Ted. „Hypertext: A Memoir”. Tuman 43-57.
- Nietzsche, Friedrich. „A nem morálisan fölfogott igazságról és hazugságról”. *Athæneum* 1992/3, 3-15.
- Nietzsche, Friedrich. „A nem morálisan fölfogott igazságról és hazugságról”. *Athæneum* 3 (1992), 3-15.
- Nyce, James M. – Kahn, Paul, szerk. *From Memex to Hypertext: Vannevar Bush and the Mind's Machine*. New York, Academic Press, 1991.
- Ong, Walter J. *Orality and Literacy: The Technologizing of the World*. New York, Methuen, 1982.
- Ostrow, Saul, szerk. *Critical Voices in Art, Theory and Culture*. G+B Arts International, 2001.
- Papp, Tibor. *Műzsával vagy műzsa nélkül? Irodalom számítógépen*. Bp, Balassi, 1992.
- Pethő, Bertalan. *A posztmodern*. Bp, Platon, 1992.
- Poe, Edgar Allan. *Arthur Gordon Pym, a tengerész*. Ford. Tiszay Andor. Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó, 1972.
- Poster, Mark, szerk. *Jean Baudrillard – Selected Writings*. Ford. Paul Foss, Paul Patton és Philip Beitchman. Stanford, Stanford University Press, 1988.
- Poster, Mark. „Postmodern Virtualities”. Ostrow 71-95.

- Gibson, Stephanie B. „Literacy, Paradigm and Paradox: An Introduction”. Gibson és Oviedo 1-24.
- Gray, Alasdair. *Lanark – A Life in Four Books*. London, Paladin, 1987.
- Gray, Alasdair. *Poor Things*. London, Penguin Books, 1993.
- Habermas, Jürgen. „Irodalom-e a filozófia és a tudomány?”. Ford. Király Edit. *Holmi* 1993/9, 1259-1270.
- Hayward, Philip – Wollen, Tana. *Future Visions: New Technologies of the Screen*. London, British Film Institute, 1993.
- Heim, Michael. *Electronic Language: A Philosophical Study of Word Processing*. New Haven, Yale University Press, 1987.
- Heim, Michael. *The Metaphysics of Virtual Reality*. Oxford, Oxford UP, 1993.
- Herman, David. „Theories of Fiction and the Claims of Narrative Poetics”. *Poetics Today* 19:4, 1988 ősz, 597-607.
- Hobsbaum, Philip. „Unreliable Narrators – *Poor Things* and its Paradigms”. Lyons és Coyle 45-46.
- Hoffmann, Michael – Murphy, Patrick, szerk. *Essentials of the Theory of Fiction*. Durham és London, Duke University Press, 1988.
- Horrocks, Christopher. *Baudrillard and the Millenium*. New York, Totem Books, 2000.
- Hutcheon, Linda. *A Poetics of Postmodernism*. New York, Routledge, 1988.
- Iser, Wolfgang. *Prospecting: From Reader Response to Literary Anthropology*. Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1989.
- Jakobson, Roman. „Nyelvészet és poétika.” Fónagy és Szépe 211-257.
- Jakobson, Roman. „The dominant.” Matejka és Pomorska 105-110.
- Jameson, Frederic. *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham, Duke University Press, 1991.
- Jauss, Hans Robert. „Egy posztmodern esztétika védelmében”. Ford. Király Edit. *Holmi* 1993/9, 1239-1258.
- Kis, Attila Atilla – Kovács, Sándor – Odorics, Ferenc (szerk.): *Testes Könyv I*. Szeged, Ictus, 1996.
- Laing, R. D. *The Divided Self*. London, Penguin, 1965.
- Landow, George P. *Hypertext: The Convergence of Contemporary Critical Theory and Technology*. Baltimore, John Hopkins UP, 1992.
- Landow, George, szerk. *Hyper/Text/Theory*. Baltimore, John Hopkins University Press, 1994.
- Lanser, Susan Sniader. *The Narrative Act: Point of View in Prose Fiction*. Princeton: Princeton University Press, 1981.
- Leitch, Vincent B. *Postmodernism—Local Effects, Global Flows*. New York, State University of New York Press, 1996.
- Lejeune, Philippe. „Az önéletírás meghatározása”. Ford. Z. Varga Zoltán. *Helikon* 2002/3, 272-285.
- Lentricchia, Frank – McLaughlin, Thomas. *Critical Terms for Literary Study*. Chicago, The University of Chicago Press, 1990.

szöveg része, vagyis abba a hiátusba mozdul bele, amely az elbeszélést kiindulóponttal, centrummal látja el, és enélkül a viszonyítási pont nélkül a szöveg nem létezhet. Ugyanakkor a fiktív szerzőalak azért bontja fel ezt a homogénnek és harmonikusnak nevezhető narrátor-szöveg viszonyt, mert olyan ontológiai háttérrel rendelkezik, amely szövegidegen, a narratív kommunikáció modellje szerint nem szövegi eredetű. A szerzőalak a szereplő (és a narrátor) sablonjára épül, eszerint uniformizált, miközben szerzői képességei révén ki is bújik ez alól az uniformizáció alól. A szöveg és a szerző viszonya emiatt önreferenciális, öntükröző egységgé válik, amelyben már nem dönthető el egyértelműen, hogy a szöveg és a szerző kauzalitása milyen polaritással rendelkezik. A szerző létrehozza a szöveget, és a szöveg létrehozza a szerzőt. A szöveg és szerző kapcsolata olyan egymásra utaltságra épül, ahol a kauzalitás ok-okozati elemei felcserélődnek, a kauzalitás logikája úgy törlődik el, hogy magát a kauzalitást is értelmezhetetlenné teszi és eltörli a metalepszis. A fiktív szerzőalak kiüresíti és irrelevánssá teszi a hagyományos teremtmő-teremtett binaritást, miközben önnön pozíciója is lebegővé, meghatározatlanná és definiálhatatlanná válik.

2. A szerző szimulakruma

A metafikció szerteágazó hálózatot biztosít az önreflexív szerzői pozíciók változatos megjelenési formáinak. A narratológia segítségével a metafikcióban önmagát megíró, a szöveget belülről manipuláló fiktív szerzőalakat leírni csak bizonyos korlátok között lehetséges, és az első fejezetben megismert metaleptikusan rendeződő fiktív világ helyenként olyan szerzőalakat és vele olyan szerzői pozíciókat hoz létre, ahol a világkialakítás, a fabuláció explicit módon utal a fikción belüli és kívüli ontológiák egymásba csavarodására, invaginációjára. A metafikció ezen a fiktív szerzőalakon kívül azonban olyan világkialakítási szisztémával is élhet, amely a metaleptikus szerzői jelenlétéhez hasonlóan, de attól jól megkülönböztethetően, a fiktív szerzőalak dramatizált megjelenése nélkül jelentkezik. Ezeknek a szövegeknek a sajátossága, hogy a szerzőt olyan pozícióba helyezik, amely nem demiurgikus, világteremtői autoritással bírnak, hanem a szöveg eredetijének közreadójaként tételezi a fiktív szerzőt. Ezekben a regényekben fokozottan hangsúlyos a kézirat és a másolat szerepe, és ez a szövegi tulajdonság vagy tematikus toposz a szerzőről kialakított képet alapjaiban rengeti meg. Annak a látszatát, hogy a szerző az eredeti szöveg másolatát adja közre, valójában a fabuláció, vagyis a posztmodern regényre oly jellemző világkialakító stratégia egyik változata. Akár irodalomtörténeti módszerekkel is igazolható, hogy az, amit ezekben a regényekben olvasunk fikción, mégis olyan látszatvilágban mozgunk, amely egy korábbi modellre, egy eredetire épül.

Egy ilyen megbízhatatlan szerzőfigura esetében nem marad más választásunk, mint a focault-i szerzőfunkcióhoz nyúlni, és megállapítani, hogy az elveszett eredeti és a rendelkezésünkre álló, regényként olvasható szöveg rekonstruálhatatlan párbeszédében, a szerzői autoritás és a történeti hűség *diskurzivitásában* keresendő a regény ontológiai világkialakításának a strukturális

kulcsa. Ez a plurális szerzői funkció magába olvasztja az olvasói, szerzői, kritikus, értelmezői, történészi stb. alfunkciókat, és a kategóriák korábban szigorúan meghúzott határain keresztülélve kollektív társszerzője lesz a szövegnek, amely nem pusztán a szöveget jelöli, hanem hozzájárul az epitext, vagyis a szövegről szóló és azt körülvevő diskurzív rendszer működéséhez is.

Azokban a (nem csak posztmodern) regényekben, ahol hasonló szerzői funkciót ismerünk fel, a mediális közvetítettség fokozott szerepére kell reflektálnunk. Az írott szöveg közvetítő közege minden esetben meghatározatlanságot, lebegő jelleget kölcsönöz az elveszett kézirat toposzával operáló regényekben, és emiatt a szöveg kénytelen-kelletlen reflektál önmögön megalkotottságára, hiszen olyan történetet mesél el, amely fokozottan a képzelet szüleménye, és ennek az ontológiai vonzatai átszivárognak a könyv keletkezési körülményeinek fiktív leírásába is. A posztmodern és a fantasztikus regény metafikciós stratégiáinak hasonlósága ezért szembetűnő: míg a sci-fi azért folyamodik a megtalált kézirat toposzához, hogy legalizálja és hitelessé tegye a fiktív és hihetetlen történetet, addig a posztmodern regény metafikciós önreflexiója a regény fiktív világának ironikus tükröződése. A hagyományos (realista) történetmondáshoz szokott olvasó a metafikciós stratégia értelmezése közben összekacsint a szerzővel és a szöveggel, és a fiktív történetet már nem a valós és az elképzelt (valótlan) bináris kapcsolatában interpretálja, hanem a szöveg öntükröző ontologikus státuszára reflektál, és eközben elkerülhetetlen, hogy a szöveg cinkosa legyen. Úgy olvassa a könyvben leírt világot, hogy közben egy pillanatra sem felejtheti el a tény, hogy amit olvas, fiktív. Ugyanakkor paradox módon kénytelen azt is elfogadni, hogy a történet fiktív valósága a szöveg elengedhetetlen attribútuma. Ebben a kettősségben azonban a történeti hitelességű dokumentum, a „valós” kézirat és a fikciós átíráson átesett másolat közötti határ elmosódik, átjárhatóvá válik, és ezt erősíti az eredetet (hiteles tény) bizonyítani próbáló megtalált kézirat későbbi elkallódása, amely mégiscsak homályossá teszi a szöveg eredetét, valamint aláaknázza a történeti hitelességet igazoló állítás bástyáit. Eközben az eredeti szövegből nem marad más, mint egy lehetséges háttérre való hivatkozás, amely a szöveget a kézirat (vagy eredeti szöveg) módosított, megrostált, átszűrt variánsává minősíti; olyan szöveget hoz létre ezzel, amely a kézirat transzponálásakor önmagába rejti a kéziratban eredetileg kódolt jelentések sokaságát. Ezek a jelentések azonban elvesznek a módosított, az eredetitől eltérő szövegben, pontosabban utat nyitnak az értelmezés változatos formáinak és a végtelen számú jelentés megjelenésének.

Az elveszett eredeti szöveg helyettesítése egy olyan szöveggel, amely arra hivatkozik, hogy kézirat formájában van ugyan előzménye, de az megsemmisült, elveszett, vagy nem hozzáférhető, a másolat, a textuális klón, az ellenőrizhetetlen autenticitás, vagyis a hordozó közeg, a médium jellegzetes tulajdonságaival bír. Ez a mediális szerzői pozíció alapvetően egy olyan szimulációs stratégiára épül, amely során a médium által közvetített szöveg forrásainak megbízhatósága, referenciáinak visszakereshetősége a médiumban kódolódik. Emiatt felborul az a bináris jelentő-jelentett viszony, amely segítségünkre lehetne a közvetített tartalom

- Coyle, Rebecca. „The Genesis of Virtual Reality”. Hayward és Wollen 1993, 148-165.
- Crawford, Robert – Nairn, Thom, szerk. *The Arts of Alasdair Gray*. Edinburgh, Edinburgh University Press, 1991.
- Culler, Jonathan. *Dekonstrukció*. Bp, Osiris, 1997.
- de Man, Paul. „Foreword to Carol Jacobs, *The Dissimulating Harmony*”. De Man 1989, 218-223.
- de Man, Paul. *Critical Writings, 1953-1978*. Minneapolis, 1989.
- de Man, Paul. *Esztétikai ideológia*. Bp, Osiris, 2000.
- de Man, Paul: „Előszó Carol Jacobs *The Dissimulating Harmony* című kötetéhez”. Ford. Gyuris Norbert. Bókay, Vilcsek, Szamosi, Sári 294-98.
- Deleuze, Gilles, Felix Guattari. „Rizóma”. *Ex-Symposion*, 1998/1, 1-17.
- Deleuze, Gilles. *Difference and Repetition*. London, Athlone, 1994.
- Derrida, Jacques. *A disszemináció*. Ford. Boros János, Csordás Gábor, Orbán Jolán. Pécs, Jelenkor, 1998.
- Derrida, Jacques. *Grammatológia*. Ford. Molnár, Miklós. Életünk – Magyar Műhely, 1991.
- Derrida. *La Vérité en peinture*. Paris, Flammarion, 1978.
- diFilippo, Paul. *Steampunk Trilogy*. New York, Four Walls Eight Windows, 1997.
- Douglas, J. Yellowlees. „'Nature' Versus 'Nurture': The Three Paradoxes of Hypertext”. Gibson és Oviedo 325-56.
- Eco, Umberto. *A rózsza neve*. Ford. Barna Imre. Budapest, Európa, 2005.
- Eco, Umberto. *Hat séta a fikció erdejében*. Bp, Európa, 2002.
- Ellis, Bret Easton. *Lunar Park*. New York, Picador, 2005.
- Fónagy, István – Szépe, György, szerk. *Hang-jel-vers*. Bp, Gondolat, 1969.
- Forster, Edward Morgan. *Aspects of the Novel*. Harmondsworth, Penguin, 1963 (1927).
- Foster, Hal, szerk.. *The Anti-Aesthetic*. New York, The New Press, 1998.
- Foucault, Michel. „Mi a szerző?”. *Világosság* 1981/7: 26-35.
- Fowles, John. *A francia hadnagy szeretője*. Ford. Gy. Horváth László. Bp, Árkadia, 1983.
- Franssen, Paul – Hoenselaars, Ton, szerk. *The Author as Character – Representing Historical Writers in Western Literature*. London, Associated University Press, 1999.
- Franssen, Paul – Hoenselaars, Ton. „Introduction. The Author as Character: Defining a Genre”. Franssen és Hoenselaars 11-35.
- Gaggi, Silvio. *From Text to Hypertext*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1977.
- Genette, Gerard. *Figures of Literary Discourse*. London, Basil Blackwell, 1982.
- Genette, Gerard. *Narrative Discourse*. Ford. Jane E. Lewin. Ithaca, Cornell University Press, 1980 (1972).
- Genosko, Gary. *Baudrillard and Signs*. London és New York, Routledge, 1994.
- Gibson, Stephanie B. – Oviedo, Ollie O., szerk. *The Emerging Cyberculture. Literacy, Paradigm, and Paradox*. Cresskill, Hampton Press, 2000.

Válogatott bibliográfia

- Aarseth, Espen J. „Nem-linearitás és irodalomelmélet”. Ford. Müllner András. *Helikon* 2004/3, 313-349.
- Aarseth, Espen J. *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*. John Hopkins University Press, 1997.
- Abádi, Nagy Zoltán. „A posztmodern regény Amerikában”. *Helikon* 1987/1-3, 7-43.
- Abádi, Nagy Zoltán. *Az amerikai minimalista próza*. Budapest, Argumentum Kiadó, 1994.
- Auster, Paul. *Az orákulum éjszakája* (2003). Ford. Pék Zoltán. Budapest, Európa, 2004.
- Barthes, Roland. „A műtől a szöveg felé”. Ford. Kovács Sándor. Barthes 1998, 67-74.
- Barthes, Roland. „A szerző halála”. Ford. Babarczy Eszter. Barthes 1998, 50-5.
- Barthes, Roland. *A szöveg öröme*. Ford. Babarczy Eszter, Kovács Sándor, Mihancsik Zsófia, Romhányi Török Gábor. Bp, Osiris, 1998.
- Barthes, Roland. *S/Z*. Ford. Mahler Zoltán. Budapest, Osiris, 1997.
- Baudrillard, Jean. „A szimulakrumok precessziója”. Pethő 220-226.
- Baudrillard, Jean. „Simulacra and Simulations”. Poster 166-85.
- Baudrillard, Jean: „A szimulakrum elsőbbsége”. Ford. Gángó Gábor. Kis, Kovács és Odorics 161-93.
- Baudrillard. „The Ecstasy of Communication”. Foster 126-135.
- Bertens, Hans. *The Idea of the Postmodern*. London és New York, Routledge, 1995.
- Bókay Antal – Sándorfi Edina (szerk.): *Keresztesz(őd)ések – Dekonstrukció, retorika és megértés a mai irodalomelméletben*. Budapest, Janus/Gondolat, 2003.
- Bókay, Antal – Vilcsek, Béla – Szamosi, Gertrud – Sári, László, szerk. *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Budapest, Osiris, 2002.
- Bókay, Antal – Vilcsek, Béla, szerk. *A modern irodalomtudomány kialakulása*. Bp, Osiris, 1998.
- Booth, Wayne C. „Distance and Point of View”. Hoffmann és Murphy 170-90.
- Booth. *The Rhetoric of Fiction*. Chicago és London, The University of Chicago Press, 1961.
- Bush, Vannevar: „As We May Think”. Nyce és Kahn 85-110.
- Calvino, Italo. „Hogyan írtam meg egyik könyvem”. *Jelenkor*, 1994/Dec, 1057-1069.
- Calvino, Italo. Az egymást keresztező sorsok kastélya. Bp, Európa, 2000.
- Calvino. „Hogyan írtam meg egyik könyvem”. *Jelenkor* 37.12 (1994): 1057-1069.
- Calvino. *Ha egy téli éjszakán egy utazó*. Bp, Európa, 1985.
- Campbell, Joseph. *The Hero with a Thousand Faces*. Princeton, Princeton University Press, 1968.
- Caughie, John, szerk. *Theories of Authorship*. London, Routledge, 1990.
- Chase, Cynthia. „Arcot adni a névnek”. Ford. Vástyán Rita és Z. Kovács Zoltán. *Pompeji* 1997/2-3, 108-148.
- Cornwell, Regina. „Interactive Art: Touching the 'Body in the Mind'”. *Discourse* 14/2.

igazságtartalmának visszakeresésében és izolálásában. Ennek a szimulációs stratégiának azonban egy olyan szisztematikusan felépített rendszere van, ami segítséget nyújthat annak megértésében, hogy a mediális közvetítés hogyan alakítja át a közvetített tartalom milyenségét, illetve az abból eredő interpretációs kényszert. Jean Baudrillard, francia szociológus szimulációs elmélete olyan szignifikációs rendszert implikál, amely megvilágítja, hogy miként működik a médium, és a médium közvetítette jelentés hogyan válik önmagát jelölő, auto- és metareprezentációs eszközzé, valamint hogyan válik le a (nyelvi) jel önnön jelentéséről. A szimuláció újszerű megközelítési módokat kínáló elmélete olyan következményekkel jár, amely alaposan megváltoztatja a (nyelvi) jelről alkotott elképzeléseket. A szimuláció ellentéte az ábrázolásnak, hiszen míg a reprezentáció egyfajta ekvivalens viszonyba állítja a jelöltet és a jelölőt, addig a szimuláció ezt az utópisztikus kapcsolatot tagadja, és „a jel mint értéknek a radikális tagadásából” építkezik. Baudrillard megfordítja az ábrázolás (reprezentáció) és a szimuláció kapcsolatát. A reprezentáció elméletén belül a szimuláció csupán egyfajta hamis illúziót keltő alkategóriaként funkcionál, ha azonban a reprezentációt tekintjük a szimuláció rendjébe tartozónak, azt a következtetést kell levonnunk, hogy a reprezentációt nem irányítja más, mint a szimuláció mechanizmusa. Ezt az alap gondolatot követi Baudrillard következtetése, amely négy lépésben mutatja be a jel (image) szimulakrummá alakulását.

A szerző és az író egymásra vetített jellegéből bújjik elő a szimulakrum-szerző, aki egyaránt viseli a hús-vér történeti személy és a fiktív szerzőalak jellegzetességeit. Az író és a szerző tartományai egymásba csúsznak, határaik elmosódnak, és olyan elasztikus elegyet alkotnak, ahol a többszörösen összetett referenciák kölcsönhatásaként többé nem különíthető el a szimulált szerzői és a biográfia alapján megismerhető írói pozíció. Minden egyes szerzői pozíció rendelkezik olyan tulajdonságokkal, amelyek egy vagy akár több más alfunkcióval is ütköznek. Látszólag a szöveg kialakítója nem lehet azonos az interpretátorral, *A Gyűrűk ura* fordítója nem húzhatja be a szövegbe az óangol nyelvészeti rendszerét, ez mégis megtörténik a Függelékekben. A hasonló ellentmondások csak akkor rendezhetők koherens rendszerbe, ha feltételezzük, hogy a szimulakrum-szövegnek szimulakrum-szerzője van, amely számos arccal rendelkezik, és mindig azt az arcát mutatja a szövegben, amely megfelel az adott szövegrész kívánalmainak. A szimulakrum alapvetően a binaritás eltörlésében, a visszakereshető jelentés megszüntetésében, a jelentett, a referenciális megsemmisítésében keresendő, és miután a szimulakrum önreferenciális jellé válik, bármilyen olvasati stratégia alól kibújik, miközben – paradox módon – a legtöbb olvasati rendszer számára lehetővé teszi az interpretációt. Ennek a jellegzetességnek a kulcsa a prosopopeiában keresendő, amely az arcadás trópusa. A szimulakrumnak természetéből adódóan nincsen arca, pontosabban minden kontextusban más és más arcát mutathatja az olvasónak. Ez egyfajta pragmatikai megközelítést tesz lehetővé, mert a szimulakrum valós referencialitással, jelölttel nem rendelkezve mindig az adott helyzetben és kontextusban nyeri el (ideiglenesen) jelentését. Vagyis elmondható, hogy a szimulakrum-szerző folytonosan változó arca egy olyan arcadás során jelenik meg,

amelyet az adott szöveghelyek építenek fel azért, hogy más szövegrészek ezt az arcot lerombolják és új vonásokat rajzoljanak a szimulakrum-szerző arcára. A szöveg ezért olyan autoritássá válik, amely pontosan a hagyományos elképzelésekkel szemben, a szöveg forrását alakítja ki és formázza meg, vagyis létrehozza a szerző változatos alakjait, amelyek eksztatikusan változhatnak és mutálódhatnak különböző formákba. A szimulakrum-szerző maga a binaritásától megfosztott jel, vagyis az értelmezések során átváltozó, egymásba olvadó maszkok sora.

Ezeknek a tartományoknak az egymásra csúszása vagy összeolvadása hozza létre azt a szimulakrum-szerzőt, amely nem magyarázható egyetlen strukturális modellel sem, ugyanis a narratív folyamatban résztvevő elemek (amelyek strukturális elemzésére tett kísérletek megpróbálták pontosan meghatározni a szerző, a karakter, az elbeszélő, a beleértett szerző, az olvasó stb. kategóriáit) határai egymásba olvadnak egy olyan síkon, amely önreferencialitása miatt többé nem leírható egy rigorózus, aprólékos, különbségeken alapuló teóriával. A szimuláció elméletének és a szerzőség kérdéseinek közös felvetése emiatt válik produktív elképzeléssé, hiszen olyan kontextust hoz létre, amelyben a látszólagos valóság értelmezésének főbb kérdéseire választ találhatunk. A látszat önmön felfejthetlensége miatt bizonyul valóságnak, nem pedig egyfajta reprezentációs lánc vagy bináris megfeleltethetőség álmegoldásait kínálja. Az író és a szerző egy strukturalista leírásban (pl. Eco, Booth, Iser, Rimmon-Kennan) sebészi igénnyel kialakított pontosságot mutat, de a szövegek kibújnak az univerzális narratív elméletek hálójának résein. A szerzői pozíció és annak funkciója a szimuláció elméletén keresztül nyeri el fejlődéstörténetének egyik fontos fázisát: az éles határokkal meghúzott szerzői pozíció helyett *A gyűrűk ura* szövege olyan amorf, az értelmezés és a narratíva rigorózus leíró eszközeivel végzett élveboncolás alól mindig kicsúszó szerzői taktikát mutat, amely a látszat fikciós stratégiáját ötvözi a hagyományos narratív funkciókkal. A szimulakrum-szerző egyaránt lehet értelmező, fordító, fikciós eljárást alkalmazó teremtő és olvasó; a szimulációs mechanizmus biztosítja a szerzői tartomány határainak állandó fluktuációját, és megújuló, változatos szerepek (látszólagos) felvételét.

3. Hipertextualitás és az interaktív szerző

A második ezredforduló információs társadalma el sem képzelhető az informatika illetve az elektronikus adatrögzítés szövevényes rendszerei nélkül. Míg a posztindusztriális fogyasztói társadalom egyik ismertetőjegye az információ közvetítése, a megtermelt-megszerzett adatok áruba bocsátása és termékkénti értékesítése, addig a kortárs kultúra egyre tágabb területét jellemzi az informatika illetve a számítógépes hálózatok átható jelenléte, valamint az elektronikus adatfeldolgozás elméletének térhódítása. Az Internet elterjedésével McLuhan globális faluja új értelemmel gazdagodott, felhasználók milliói ülnek naponta a számítógép elé, hogy bekapcsolódjanak egy olyan szerverekből és kliensgépekből álló, az egész világot behálózó információs bázisba, melyet a hipertext (hiperszöveg) protokollja

helyezkedve viselkedhet a virtuális térben. Lehetséges a kiberszöveget csupán olvasni, de sokkal érdekesebb és nagyobb kihívást jelent, ha a felhasználó szerzőként működik közre egy olyan szöveg megformálásában, amely magán hordozza a felhasználó szerzői beavatkozásának nyomait. Így általában azok, akik nem akarnak élni szerzői funkcióikkal, nem is regisztrálnak, vagy ha igen, akkor elfelejtik a jelszót, de azok, akik szöveggel járulnak hozzá a kibertexthez, egy csapásra szerzők is lesznek. Így elmondható a kibertextről, hogy minden felhasználója szerző és olvasó, megfigyelő és megfigyelt, kritikus és a kritika alanya is egyben. A kibertext olyan szöveg, amelynek nem csak egy szerzője van, hanem minden felhasználója egyben a virtuális szöveg szerzője is, és ez átalakítja a hagyományos szerzőképet. A virtuális szöveg szerzője magában egyesíti a narratív kommunikáció összes résztvevőjét, és szerzői funkciója mellett magába olvasztja a narrátor, a szereplő, és az olvasó szerepeit is. A kibertext a szerzőség szövege: önmagát belülről, virtuális szerzők útján újraíró, folyamatosan mutálódó elektronikus szöveg, ahol a felhasználók célja többé már nem a passzív olvasás és a mediális váltásokon keresztülívelő interpretátori és újraíró aktus, hanem ezek beolvasztása magába a szövegbe egy olyan virtuális szerzői pozíció segítségével, amely minden olvasó vágya.

A *The Cult* olyan hiperszöveggé válik, ahol a szerzőség kerül a középpontba, gyakorlatilag az egész virtuális tér egyetlen célt szolgál: a különböző szerzői szerepek megtestesítésére kínál elektronikus felületet. Ezt a hipertextet Espen J. Aarseth a *kibertext* (kiberszöveg) elnevezéssel illeti, mert a szöveg mechanikus szerveződésére koncentrált, és mediális összefonódásai révén az irodalmi szövegek diskurzusának szerves részét alkotja. A kibertext a felhasználó központi szerepére épül, így a kiberszövegben a felhasználó sokkal integráltabb résztvevő lesz, mint bármely más szövegben. A kibertextuális folyamat eredményeként olyan szemiotikus folyamatban vesz részt a felhasználó, amely meghaladja az olvasás korábbi koncepcióit. Ezt a folyamatot Aarseth az *ergodik* elnevezéssel illeti, amely neologizmus az *ergon* (mű) és *hodos* (ösvény) görög szavakból ered. A kibertext tehát nem azonos a hiperszöveggel, mert a hiperszövegből megismert szerzői-olvasói funkciók egyre inkább eltolódnak a társszerzői szerep felé: amíg a hipertextnél erőteljesen artikulálódik az elsődleges szerző szerepe, aki a linkek és a szövegblokkok kialakításával egy olyan navigálható teret teremt, amelyben a felhasználó – és ez főleg a kisebb projektekre igaz, az Internet alkotta hipertextuális hálóra már egyáltalán nem – viszonylag korlátozott mozgásteret kap, a kiberszöveg egyértelműen annak a megnyilvánulása, hogy a felhasználó (olvasó) már a szöveg kialakítója is egyben. A kibertext legfejlettebb formája a valós idejű interaktív szöveg, amelynek – jelenlegi – legfejlettebb formája az online (szerep)játék. Ha az a tendencia folytatódik, amely ezt a fejlett kommunikációs formát kutatási célokra használja, akkor az irodalomtudomány új területekre léphet: a természettudományok területén már működő virtuális kutatócsoportok a *The Cult*hoz hasonló irodalmi műhelyeket alakíthatnak ki. Ezek a virtuális közösségek a kibertext ergodik teréhez hasonlóan működnek, ahol a felhasználók a virtuális szöveg kialakítói is egyben. A kibertext modelljeként, miként a *The Cult* esetében is, a MUD – multi user domains (többfelhasználós tartományok) – szolgálnak. Ezek olyan összejövetelek, ahol a résztvevők szerepeket játszanak egy jellemzően középkori kalandjátékban. Habár a játékot textuálisan játsszák, vagyis a lépéseket begépeltek mondatok jelentik, nagymértékben vizuálisnak mondható, ugyanis komplex helyszínek, szereplők és tárgyak folyamatos interakciója jellemzi. A *The Cult* kiberszövege egyszerű szabályok mentén olyan interaktív irodalmi teret jelent a felhasználóknak, ahol elsősorban szerzői pozícióba helyezkedve módosíthatják magát a kiberszöveget: saját szövegüket publikálva belülről – regisztrált felhasználóként – változtathatják meg az őket körülvevő szöveget. A helyzet ugyanaz, mint a fiktív szerzőalak esetében, aki metaleptikusan helyezkedik bele a szövegbe, és ezzel az interaktív kiberszöveg előfutára lesz. Amíg a metafikció szerzőalakja általában egyedül, demiurgikus képességei tudatában alakítja a szöveget, és ezzel egy önreflexív textualitást hoz létre, addig a kibertext felhasználója már több (száz vagy ezer) hasonló szerzőtársával együtt alakítja ki azt a közös szöveget, amely már nem papíralapú, hanem a virtualitás médiumában kódolódik. Ezzel a szerzőfunkciók végleg felbomlanak, gyakorlatilag mindenki szerzője lehet a szövegnek, és ha úgy dönt a felhasználó, akkor csupán a szerzői funkciók egyikébe

teszt olvashatóvá. A hipertext sajátos textualitása nem sokáig maradt az informatikusok kiváltsága, a nyomtatott irodalom és az irodalomkritika is egyre gyakrabban alkalmazza és írja le működési mechanizmusait, melyek gyökeresen átalakíthatják a textualitás létrehozásáról és recepciójáról kialakított, a nyomtatás évszázados gyakorlata alatt uralkodóvá vált nézeteket. Italo Calvino *Ha egy téli éjszakán egy utazó* című regénye a nyomtatott hipertext egyik kiemelkedő példája, mely elősegítheti a hipertext sajátos textualitásának alaposabb megismerését illetve a hipertextre jellemző szerzői és olvasói pozíciók felfejtését.

A hipertextualitás szakirodalmi nem bánik szűkösen a szerzőség kérdésével, de a legtöbb teoretikus mindössze azt jegyzi meg, hogy a szerzőség kérdéseit jelentős mértékben módosít(hat)ja a hipertextualitás. A sajátos szerzői pozíció szisztematikus feldolgozása szinte hiányzik, az elemzők többnyire megelégednek annak konstatálásával, hogy a szerző személye másodlagos abban a rendszerben, ahol az olvasó interakciója módosíthatja az elsődleges forrást. A hipertextualitás szerzőségét érintő problematikát is két szerzői pozíció szétválasztása mentén szükséges leírni, azonban hangsúlyt kell fektetni arra is, hogy bizonyos esetekben ez a két pozíció – akárcsak a hipertextualitást leíró terminológia jelentős részének az esetében – összemosódik, határai egymásba csúsznak, átjárhatóvá válnak. A hipertextualitásban két megkülönböztetett szerzői pozíció jelenlétével kell számolni. Az első azt a teremtő erőt, szubjektumot – valamint a hipertext művészeti alkotásként való értelmezésében – művészt vagy alkotói csoportot jelenti, amely lehetővé teszi az olvasó számára, hogy interaktív módon navigáljon a lexiák között és társszerzője legyen a hálózatnak. A második szerzői pozíció az olvasó ezen társszerzővé, a mű kialakításában együttműködő, az elsődleges szerzővel egyenrangú fellé válásával érintkezik, összemosva a határokat a szerzői és az olvasói funkciók között. A hipertext elméletében így két szerzői pozíció különíthető el: az elsődleges szerző, aki a potencialitás, az interaktív tér létrehozója, és a másodlagos szerző, aki a szerzői tulajdonságokkal felruházott olvasó.

A hipertextualitás elsődleges szerzői pozíciója minden esetben határos a hagyományos értelemben felfogott szerző alakjával, aki munkája befektetésével létrehozza a műalkotást, melyet az olvasó vagy interpretátor kézbe vesz, pillantást vet szerzőjére, címére, majd rátér a szöveg olvasására. Ebben az értelemben a hipertext a barthes-i mű fogalmának megtestesítője, melynek talán legmeggyőzőbb bizonyítéka, hogy az elektronikus világháló napról napra változó oldalai is megjelölik azt az individuomot, programozói csoportot, amely felelős a lap kialakításáért. A másodlagos szerző nem csak aktívan modifikálhatja a szöveget, hanem annak olvasása során ki is alakíthatja a szöveg olyan strukturáját, amely számára a legmegfelelőbb. Mindezt a navigáció, vagyis a lexiák közötti mozgás teszi lehetővé, és ez egyben azt is jelenti, hogy az olvasó nem csupán passzívan tapasztalja meg a szöveget, hanem az olvasott szöveg szerkezetében tetszés szerinti változtatások létrehozásával szerzőként is részt vesz a hipertext végső kialakításában. E szerzői pozíció felvétele az olvasót olyan lehetőségekkel ruházza fel, amelyek csak bizonyos nyomtatott művek esetén figyelhetők meg: míg a fikció nagy többsége olyan

narratívával rendelkezik, melynek alapvető feltétele a lineáris olvasás, addig a verseskötetek, novellagyűjtemények, napi- és hetilapok stb. olvasása lehetővé teszi a lexiák közötti szelekciót, így ezek akár szűk értelemben véve a navigációs szelekció szempontjából interaktívnak nevezhetők. Miként az elektronikus hipertextben, így nyomtatott változatában is jelentősebb hangsúlyt kap a másodlagos szerzői pozíció, melyet a szerzői funkcióval felruházott olvasó szövegblokkok közötti navigációja tesz nyilvánvalóvá.

4. Konklúzió: az elektronikus szöveg szerzője és a virtuális valóság

A hipertext szerzői pozíciói, a hiperszöveget kialakító elsődleges szerző és a hiperszöveget belülről módosító másodlagos szerzői pozíció az elektronikus szövegben, a szöveg virtuális médiumában teljesedik ki. Ebben a virtuális szövegben egymásra vetülnek mindazok a szerző-funkciók, amelyeket az előző fejezetekben kijelöltem. A virtuális szövegben a fiktív szerzőalak, aki a szövegen belülről alakítja a textuális alkotóelemeket, és így kettős ontológiai hovatartozásáról tesz tanúbizonyságot, felhasználóvá és virtuális szövegalkító erővé válik. Ennek a szimulációs hátterét a modellekre épülő hiperrealitás adja, amely olyan szignifikációs rendszeren alapul, ami kétségessé teszi a bináris jelölő-jelölt megkülönböztetést, és az eredeti nélküli másolat jellegzetességeit mutatja. A konklúzióban az elektronikus hiperszövegben, ebben a virtuális térben működő szerzői szerepet vizsgálom meg, amely a virtualitás elméleti hátterének ismertetése után a Chuck Palahniuk nevével fémjelzett *The Cult* nevű virtuális szerzői kibertér vizsgálata kapcsán implikálja azokat a következtetéseket, amelyek a virtuális szerzői funkciók elemzéséhez és továbbgondolásához szükségesek. A konklúzió kereteit azonban szétfeszíti az itt felvetett gondolatok teljes kifejtése, így nem vállalkozom arra, hogy a virtualitás átfogó szerzői elméletét kidolgozzam. Ehelyett jelezni szeretném, hogy a korábbi fejezetek elméleti fejtegetései és elemzései előkészítik a terepet ahhoz, hogy a virtualitás irodalomelméleti szempontból vizsgált szerzőség-elméletének irányában olyan elmozdulás váljék lehetővé, amelynek lehetséges teoretikus hátterét a metafiktív, a hipertextualitás és a szimulációelmélet együttesen adja.

A virtualitás referenciáját veszített hordozó, ahol a szimulált események és helyzetek önmaguk kontextusát alkotva, önreferenciális rendszert alkotnak. A számítógépes szimuláció szoftver-hardver konfigurációja olyan immanens rendszert teremt, amely önmagában álló világgént funkcionál, ugyanakkor a virtualitás nem csupán az informatika, illetve a bináris kódokkal leírható rendszerek sajátja. Magától értetődő, hogy a virtualitásnak az informatikában lezajlott paradigmaváltása hatással volt a kultúra számos területére, többek között a médiumok (hírközlés) teljes egésze is a virtualitás hálójába került, és innen külső referencialitás híján nehezen szabadulhat. A média virtualitásának elsődleges oka jellegzetes, önreferenciális szignifikációs rendszere. A média kontextus nélküli nyelve önreferenciálissá válik aszinkron nyelvi kontextusa miatt, vagyis a média reprezentációs technikája bizonyos

mértékben mindegyik nyelvhez hasonló. Másrészt, a média nyelvvezete olyan mértékben önreferenciális, hogy jelentős szakadék nyílik a jel két alkotóeleme, a jelölő és a jelölt között. Minél jelentősebb mértékű a távolság a mindennapi élet szemtől-szembe történő interperszonális kommunikációja és a nyelv között egy olyan kultúrában, ahol a társadalmi kapcsolatokat a párbeszéd határozza meg, annál nagyobb nyomás helyeződik a nyelvre, hogy immanens kontextust szimuláljon önmaga köré. Az ily módon referenciájától és a médiumon kívül eső világ tényeitől megfosztott nyelv képtelen kifejezni a saussure-i értelemben felfogott jelentést, ezért kényszerűen a szimuláció jelenti az egyetlen megoldást. Eközben azonban a modellekre alapozott hiperreális veszi át a valós szerepét, tehát teret nyer a virtualitás, ahol valósnak tűnnek a szimulációs-reprezentációs technikával létrehozott tények.

Amint a média nyelvének példáján is megfigyelhető, a virtualitás nem egyszerűen a hagyományos reprezentációt helyezi új kontextusba, hanem új – szimulációs – paradigmát hoz létre, ahol a virtuális és a valós dichotómia határai elmosódnak. A virtuális valóság a legtöbb esetben nem a maximális felbontás és részletesség igényét formálja, hanem a jobb átláthatóság és a logikai kapcsolóelemek összefüggéseinek kedvezőbb láttatása érdekében egyszerűsít bizonyos elemeket: a számítógépes repülőgép-szimulátor célja sem az, hogy a lehető legpontosabb és élethű képet adjon egy manőverről, hanem az, hogy a pilótában a megfelelő reakciókat váltsa ki. Ezeknek a reakcióknak a valós jellege vezet végül ahhoz, hogy a mesterségesen létrehozott, hiperreális szituáció a valóság látszatát kelti anélkül, hogy egy esetleges hiba a pilóta és gépe végét jelentené.

Elérkeztünk tehát egy olyan látszólagos ellentmondáshoz, mely a virtuális valóság sajátja. Habár szimuláción alapul, a virtuális valóság nem a valóság egyfajta reprezentációját vagy élethű mását adja, hanem egy immanens és önreferenciális rendszert teremt, amely a valóság sajátos formájú leképezése. Mivel a szimulációs előprogramozás legtöbbször olyan virtuális helyzetet teremt, amelynek nincs a valóságban megfelelője, a virtualitás baudrillard-i értelemben „igaz” élethelyzetet teremt: a szubjektum sajátos skizofrén állapotba kerül, ahol az akciókat valósággal éli át, „belemerül” a játékba és közben tudatában van annak, hogy játszik.

A virtualitás tehát elméleti megfontolásai tekintetében is koncentráltan reflektál a szerzőség és a szöveg viszonyára, és olyan médiumot kínál ehhez, amely átalakíthatja a szövegről és a szerzőről alkotott korábbi elképzeléseket. A hagyományos szerzőkonceptiók és virtuális változataik, pontosabban mutációik közötti különbség elsősorban a virtualitás technológiai alapjaiból ered, mert a virtualitás elektronikus médiumban kódolódik. Ehhez tehát az elektronikus szöveg, a hipertext legutóbbi fejleményeit kell megvizsgálni. Ennek az elektronikus szövegnek a vizsgálatához segítségül hívom azt az interaktív vállalkozást, amelynek virtuális közösségében a regisztrált felhasználók szövegeket helyezhetnek el és véleményezhetnek egy olyan honlapon (<http://www.chuckpalahniuk.net>), amely azt a célt tűzte ki, hogy Chuck Palahniuk szakmai felügyeletével megteremtse a minimalista fikció interaktív és virtuális műhelyszemináriumát.